

Hřebčín v Kladrubech nad Labem jako součást světového dědictví

Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech na Labem byla zapsána na Seznam památek světového dědictví UNESCO a to jako 14. památka z České republiky. Rozhodl o tom Výbor pro světové dědictví UNESCO na svém zasedání 10. července 2019 v Baku v Ázerbájdžánu. Vedle toho, že se jedná o jeden z největších milníků v historii hřebčína, jde o velký úspěch České republiky a to v mnoha směrech. Doporučení ICOMOS (Mezinárodní rada památek a sídel) a následné rozhodnutí Výboru pro světové dědictví UNESCO lze označit jako celosvětový precedent. Stalo se tak na naší planetě vůbec poprvé, kdy tato nejvyšší autorita na hmotnou památku specializovanou výhradně k chovu a výcviku koní nahlíží jako na jednu z nejvýznamnějších světových historických památek. Krajina kladrubskeho hřebčína se tak dostala do elitního klubu 1.121 nejvýznamnějších památek světa. Není bez zajímavosti, že v pořadí jako 1.111. památka.

V tomto případě se skutečně jedná o první hřebčín na světě zapsaný na tomto prestižním seznamu. Česká republika jako první stát na světě téma významné hmotné památky spojené ryze s hipologickou tematikou u ICOMOS a UNESCO otevřela. Z těchto důvodů to byla právě ČR, která pro ICOMOS na základě její žádosti v rámci nominační dokumentace připravila úvodní obecné pojednání o historii vztahu lidí a koní.

Základ pro úspěšný zápis byl položen již v roce 1995, kdy byl hřebčín s kmenovým stádem starokladrubskeho koně zde chovaného prohlášen za kulturní památku. V roce 2002 byl v rámci ČR z hlediska památkové ochrany povýšen na stupeň nejvyšší a to prohlášen národní kulturní památkou. Stalo se tak v době, kdy se přestalo na hřebčín nahlížet jako na výrobní zemědělský podnik, ale jako na významné kulturní dědictví hodné patřičné ochrany. Na seznamu „čekatelů“ na zápis do seznamu UNESCO (indikativní seznam) je krajina hřebčína od roku 2007. Nejintenzivnější přípravy nominace proběhly v posledních čtyřech letech, kdy byla v roce 2015 vyhlášena památková zóna Kladrubske Polabí, v roce 2016 byla ustanovena Rada památky a především v letech 2016-2019 byla připravena veškerá nominační dokumentace včetně jejich dodatků.

Předmětem zápisu je kladrubský hřebčín včetně jeho celé okolní krajiny o rozloze 1.310 ha a to převážně na katastrálním území obcí Kladruby nad Labem a Selmice. Krajinu tvoří především centrální pás luk a pastvin ohraničený z jihu řekou Labe s přírodně krajinářským parkem Mošnice a ze severu lesem. Hranice tohoto území téměř bez výjimky kopírují hranici původního dvorního hřebčína a původní koňské obory, kterou v Kladrubech začala tradice chovu koní.

V čem je tedy Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem tak světově výjimečná? Je jedinou zachovanou a ke svému původnímu účelu stále sloužící krajinou na světě, která byla po několik století cíleně přizpůsobována k chovu a výcviku tažného plemene koní, které v ní bylo šlechtěno s jasným šlechtitelským záměrem, a nese z hlediska svého účelu všechny znaky, které má mít krajina určená pro chov a výcvik takového plemene. V tomto smyslu je tedy reprezentantem krajin hřebčínů, které byly specializovány na chov koní specializovaných na jednu z nejdůležitějších funkčních interakcí člověk – kůň, a sice na koně jako tahouna. Specifikum v případě nominované krajiny je v tom, že v jejím případě šlo o tažné plemeno určeného výhradně pro kočárovou službu při slavnostních příležitostech pro příslušníky panovnického domu.

Z hlediska tohoto svého účelu souvisela nominovaná krajina se společenskou pozicí absolutistického panovníka a jeho domu (v daném případě rakouských Habsburků), resp. s jeho mocí a výlučností, které musely být za všech okolností respektovány a vyjadřovány, tedy i při jeho přepravě tím, že tomu odpovídal nejen užívaný vozový park, ale i zvláštní plemeno tažných koní, kteří byli pro tyto čely zvláště chováni a cvičeni v této krajině, která tomu byla záměrně uzpůsobována. Plemeno starokladrubských koní v ní chované odpovídalo a dodnes nese znaky odpovídající nádherymilovnosti barokních panovnických dvorů, jako je mohutnost, klabonosá hlava s výrazným velkým tmavým okem, vysoký majestátní pohyb předních končetin v klusu, mimořádná kooperativnost, přiměřený, avšak klidný, temperament.

Priorita účelového programu krajiny postupně transformované do dnešní podoby v různých etapách jejího vývoje je jasně a ve světovém měřítku ojediněle vyjádřena tím, že ohniskem, z něhož se kompozice krajiny rozvíjí, je bod, kterým je společný vstup hřebců a klisen do hlavního stájového dvora v Kladrubech nad Labem. Tím je kompozičně vyjádřen účel hřebčína a jeho krajiny – šlechtění starokladrubského koně a jeho výcvik. V jiných hřebčínech je ohniskem kompozice jejich krajiny, pokud je krajina vůbec komponována, vstup do paláce, zámku či rezidence – důraz je položen na sídlo člověka; v Kladrubech nad Labem je důraz položen na sídlo jeho strategického partnera – koně.

Jednou větou řečeno, krajina kladrubského hřebčína je jedinečným a mimořádně dokonalým svědectvím vývoje hipologické kultury, pokud jde o tažné koně, a průmětu tohoto vývoje do krajiny prostřednictvím jejího záměrného komponování.

Roku 1579 byl hřebčín císařem Rudolfem II. povýšen na dvorní. Tato krajina byla císařským dvorem vybrána jako nejvhodnější z celého území říše, aby se v ní formoval dodnes chovaný a cvičený kůň typu galacarrossier. Její úrodnost a příznivé klimatické podmínky poskytovaly totiž dostatek kvalitních krmiv k tomu, aby se v ní cíleným chovem vyšlechtilo plemeno silných a těžkých kočárových koní, jací byli třeba pro tažení těžkých kočárů. Také zdejší rovinný nebo jen mírně zvlněný terén je ideální pro výcvik koní v záprahu, zejména ve vícespřeží.

Na druhé straně je patrné, že kompoziční uspořádání krajiny z počátku 19. století a následujících období respektovalo potřeby chovu a výcviku koní, a to jak členěním krajiny, tak

určením pozemků, tak vedením kompozičně komunikačních os a linií. V tomto směru i liniová vegetace měla kromě své funkce kompozičně estetické i funkci chovatelskou, neboť stínila v době veder trasy, po nichž se koně pohybovali, chránila jako větrolamy před větry a ohraničovala pozemky. Podobně i skupiny stromů na pastvinách (clumps), kromě své funkce estetické poskytují stádu pasoucích se koní žádoucí stín.

V 16. a 17. stol. se koně chovali polodivokým způsobem v oplocených oborách, nejinak tomu bylo na území nominované krajiny, kde koně byli chováni také v oboře. Postupně se přecházelo z volné pastvy v oplocené krajině na pastvu na jednotlivých ohrazených pastvinách v krajině neoplocené. V souvislosti s úpravou krajiny na začátku 19. stol., se provozní režim chovu a výcviku koní v ní ustálil do podoby, ve které je prováděn dodnes, tj. v té době vytvořených třech základních stájových dvorech (hlavní v Kladrubech nad Labem a dvorů Františkov a Josefov), k nim příslušných okolních pastevních dílcích vymezených prostředky krajinářské kompozice, a hlavních komunikačních os, jimž odpovídají hlavní osy kompoziční, a cest potřebných k výcviku koní.

Pastviny náležející k jednotlivým dvorům na sebe navazují, a tak s každým ze tří stájových dvorů tvoří vždy relativně celistvý funkční soubor: v hlavním stájovém dvoře v Kladrubech nad Labem se provádí plemenitba, chovají se tam plemenní hřebci, chovné stádo klisen, hříbata do stáří půl roku (do odstavení od matek) a koně ve výcviku (od věku 3 let); ve dvoře Františkov probíhá odchov hříbat (hřebečků a klisniček), to znamená hříbat od stáří 6 měsíců do věku 3 let. Dvůr Josefov slouží dle provozních potřeb pro ustájení části chovného stáda klisen, někdy i pro ustájení nejmladších odstavených hříbat. Provozní režim celku, tj. specializace a kooperace ze začátku 19. stol. se nezměnila, zůstává zachována v původní podobě. K jakému účelu byly stájové objekty ve své době postaveny, k tomu se stále používají dodnes. Totéž platí pro tehdy upravenou krajinu.

Každá část Krajiny pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem slouží ve vztahu ke koním k jinému účelu. Ohrazené pastviny slouží k pastvě koní, louky (neohrazené) slouží primárně k produkci sena, výjimečně dle potřeby v určitém ročním období i k pastvě koní (při použití dočasného ohrazení), orná půda pak pro pěstování obilnin. Poměr celkové plochy pastvin a celkové plochy luk je ustálený a odpovídá celkové, rovněž relativně stabilizované, velikosti chovaného stáda, resp. jeho potřebám pastvy a sena. Určení pozemků jako louka či jako pastvina, nebo orná půda je rovněž z časového hlediska dlouhodobě stabilizované.

Kromě pastvin jsou ohrazené také ještě zimní výběhy, které slouží k pohybování stád v zimním období, aby si koně udrželi svou fyzickou kondici. Individuální výběhy pro hřebce (individuální pro to, aby se zamezilo vzájemným soubojům mezi hřebci) jsou komponovány jako součást formálního půdorysu nominované krajiny a nacházejí se v těsném kontaktu se dvorem Kladruba nad Labem (jižně a západně od stájí). Jsou menší než pastviny a mají vyšší hrzení. U každého stájového dvora je pohybovací dráha, která v zimním období slouží k pohybování stád koní, která jinak tráví denní čas v zimních výběžích.

Les vedle produkce dřeva pro potřeby chovu koní, např. ohrazení pastvin a výběhů, slouží k výcviku koní v zápřahu – lesní cesty jsou většinou přímé na pravoúhlém rastru a využívá se především jejich vhodného písčitého povrchu. Louky v krajinářském parku Mošnice slouží k produkci sena, tamní cesty vedené ve velkých obloucích slouží rovněž k výcviku koní v zápřahu.

Koně jsou v krajině chováni převážně ve stádech. Všechna stáda koní ze tří dvorů (klisny, klisny s hříbaty, hříbata) jsou každý den ráno vyháněna na pastviny, které přiléhají k danému dvoru. Večer jsou opět zaháněna zpět do stájí. Tento denní, tedy ranní a večerní rituál, je autentickou součástí atmosféry v krajině a rytmizuje každodenní život v ní. Stáda vodí ošetřovatelé pomocí speciálních dlouhých bičů, jejichž práskáním je vytvářen pro krajinu typický zvuk, který je akustickým signálem pro stádo. Stádo koní následuje zvuk práskajícího biče při vyhánění na pastviny. Tento zvuk také napomáhá k přivolání stáda z pastviny při jeho zahánění zpět do stájí.

Hříbata se rodí v hlavním stájovém dvoře v Kladrubech nad Labem. Je zachováván tradiční způsob výcviku starokladrubských koní. Již od narození koně je uplatňován imprinting, to znamená postupné navykání na přítomnost člověka, získávání základních návyků v raném stadiu života koní, jako je snášení ohlávky, uvázání, vodění na ohlávce, ošetřování, čištění, zvedání nohou, snášení základních veterinárních zákroků atd. Klisny s hříbaty jsou vyháněny každý den na pastvu.

Po odstavu ve věku 6 měsíců jsou hříbata převedena Selmickou alejí ze dvora Kladruby nad Labem na dvůr Františkov, hříbata jsou tam rozdělena na stádo klisniček a hřebečků. Odchov probíhá přes den na pastvinách. Na noc jsou hříbata zaháněna do volných stájí. Přibližně ve věku 3 let jsou hříbata převedena zpět ze dvora Františkov do výcvikové stáje v Kladrubech nad Labem (jedna skupina hřebečů, jedna skupina klisen). V těchto výcvikových stájích jsou koně ustájeni individuálně v boxech.

Po ročním výcviku absolvují koně výkonnostní zkoušky. Po jejich absolvování jsou klisny a hřebci buď zařazeni do chovu, nebo určeni k prodeji. Mezi nejvýznamnější klienty patří dánské královské stáje. Pro posuzování typu a exteriéru koně se používá tradiční předváděcí deska, která je umístěna na nádvoří hřebčína. Při předvedení koně v klusu se předvádějící ošetřovatel pohybuje, opět podle ještě císařské tradice, ve stejném nohosledu jako předváděný kůň.

Páteří komunačně-kompoziční osa (Selmická alej) je ve vztahu k režimu chovu koní klíčová. Okolo ní je umístěna většina pastevních dílců. Z tohoto důvodu slouží jednak jako hlavní cesta stád ze dvorů Kladruby nad Labem a Františkov na jednotlivé pastevní dílce a dále několikrát za rok slouží k přemístění určitých skupin koní při jejich převedení z jedné kategorie do druhé. Přesuny se odehrávají vždy pěšky – tzv. „po kopytě“. Je to jeden z provozních rituálů života v krajině. Jde tedy o osu, která není páteří osou jen z hlediska kompozičního uspořádání krajiny, ale také o osu funkční, na které probíhají klíčové okamžiky denního a ročního režimu hřebčína.

Cesty v nominované krajině pro chov kočárových koní v Kladrubech nad Labem se používají k výcviku koní (v zápřeži, pod sedlem), k dennímu pohybování koní (např. plemenní hřebci v zápřeži, pod sedlem), k prezentaci krajiny pro návštěvníky (v kočáře, v sedle koně). Písečný podklad lesních cest a hlinitopísečný podklad luk a pastvin je naprosto ideální povrch k výcviku koní – je dostatečně pružný pro odraz koně a zároveň dostatečně tuhý, aby poskytl dostatečnou oporu při tahu břemen.

Síť vodotečí, která byla postupně vybudována, zajišťující v době sucha vodu pro louky a pastviny a v době nadměrných dešťů odvodnění krajiny, je také využívána k výcviku koní, a to buď jako brod (pro kočár, pro koně pod sedlem), nebo jako přirozená překážka v krajině (na skákání pod sedlem). Koně, kteří absolvovali výcvik v krajině pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem jsou díky tomu na vodoteče zvyklí

a vody se nebojí, proto neměli nikdy problém s jakýmkoliv vodním prvkem, což bylo mimo jiné důležité právě pro jejich funkci kočárových tažných koní, kteří museli někdy právě vodní překážky brodem překonávat. Starokladrubští koně i nadále rovněž zajišťují některé potažní práce v krajině, jako je např. vyvážení hnoje, úprava (vláčení) nádvoří, někdy jsou využiti i pro přepravu sena, slámy, ovsu, dřeva a dalšího materiálu. Dále jsou starokladrubští koně někdy využíváni i pro přibližování poražených kmenů z rubaniska v lese k lesní cestě k odvozu.

Národní hřebčín Kladruby nad Labem svou činností dává obživu tradičním řemeslníkům, jako jsou kováři, kteří smluvně zajišťují úpravu kopyt a okování koní v kovářské dílně, která náleží hřebčínu; mezi přímé zaměstnance hřebčína patří 2 sedláři, kteří zajišťují výrobu a opravy sedlářských výrobků – postrojů, sedel, ohlávek, bičů apod., jejichž dílna je v budově bývalé lesovny v obci Kladruby nad Labem. Hřebčín provozuje svoji pilu a truhlárnu na zpracování dřeva ze svého lesa. Dřevo je tradičně používáno na ohrady okolo pastvin. Také se z něho vyrábějí tradiční identifikační tabulky pro každého koně. Na ně se ručně, podle tradice ještě z císařských dob, vypisují základní identifikační údaje o koni, jako je především jeho jméno, původ, rok narození, u plemenných hřebců tělesné míry. K údržbě pořádku ve stájích se stále používají tradiční březová košťata, rovněž vyráběná zaměstnanci hřebčína, protože jsou dostatečně ostrá a přiměřeně pružná. Pro snížení prašnosti při zametání stájí se používá tradiční výkrop dubové špalíkové podlahy. Jedná se o pokropení podlahy vodou ze speciální nádoby s malým otvorem uprostřed. Proudem vody jsou vytvářeny na podlaze typické obrazce, v každé stáji jiné a podle individuálních kreativních schopností zaměstnance.

Umístění hřebčína v Polabské nížině a celková podoba krajiny měly přímý vliv na podobu koně tam chovaného. Rovinatá krajina s pastvou bohatou na živiny tak výrazně přispěla k vyšlechtění mohutného starokladrubského koně, který byl předurčen k tahání velkých okázalých kočárů (carrosse), pro něž byly v krajině vytvořeny s využitím prostředků krajinářské kompozice i, mimo jiné, příslušné trénigové příležitosti. Díky způsobu odchovu

koní ve stádech s ostatními vrstevníky a díky dostatečné výměře ploch na jejich pastvu a výcvik prodělávají koně zdravý psychický vývoj, jehož výsledkem je vyrovnaná a klidná povaha, kterou uplatní při ceremoniální a policejní službě, kdy je na tuto vlastnost kladen velký důraz, zejména v dopravních podmínkách dnešních měst. Klidná povaha je klíčová i při hipoterapii.

Pro úspěšný zápis na seznam UNESCO bylo třeba splnit dvě podmínky. Prvně je třeba mít světově jedinečnou památku. O tom je přesvědčen každý, kdo o zápis usiluje. To druhé a v něčem těžší je o těchto světově výjimečných hodnotách a tom, že budou zachovány, UNESCO přesvědčit. České republice se to podařilo. Návrh chránit vedle kulturního plemene koní, historických budov hřebčína a tradičních činností i celou související krajinu bylo ze světového hlediska přístupem naprosto ojedinělým a pro zápis rozhodujícím. Klíčová byla a je podpora hřebčína ze strany jejího zřizovatele. Ministerstvo zemědělství poskytlo hřebčínu jak klíčovou podporu finanční, tak personální. Bylo potřeba spojit odborníky na krajinnou architekturu, hipologii, památkovou ochranu, historii, územní plánování, ochranu životního prostředí apod. Samozřejmě za úspěchem stojí další jako je především ministerstvo kultury, Národní památkový ústav a Pardubický kraj. Všem jim za to patří velký dík.

Zdroj: Nominační dokumentace pro zápis do Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO - "Krajina pro chov a výcvik ceremoniálních kočárových koní v Kladrubech nad Labem"

Ing. Jiří Machek